

San Francisco
Library

1893-1903

W. S. Ziegler & Son
Publishers

EN
HUNDRA
ÅRIG
AFFÄR

E · G · TJÄDER & SON
STOCKHOLM

Det är icke lätt att fullt nöjaktigt bestämma när bruket af tobak började i Sverige, men nog kan med tämlig visshet antagas, att det icke var *före* sextonhundralet. Kännedomen om örten hade dock inhämtats af européerna, så snart de kommit till Amerika, således redan i slutet af fjortonhundralet, då de med förvåning iakttago huru infödingarne där dels i pulveriserad form stoppade den i näsan, dels i munnen insögo och åter utbläste röken af hoprullade och påtända blad. Benämningen »tabago» har förklarats på olika sätt, bland andra att den skulle komma af provinsen *Tabaco* på S:t Domingo.

Numera tyckes härledningen icke kunna med säkerhet bestämmas.

Från Amerika infördes växten till Europa, och man försökte snart att odla den, synnerligen för de hälsosamma egenskaper den ansågs besitta. Den franske diplomaten Jean Nicot, hvilken 1560 var Frans den andres sändebud vid portugisiske konungen Sebastians hof, lär ha odlat tobak i sin trädgård uti Lissabon och öfverförde plantan sedan till Frankrike, där dess allmännare odling snart utbredde sig och lämnade ett nytt njutningsmedel, med hvilket Nicot's namn blef för alltid förenadt.

Det anses, att tobaken kom till England omkring 1580 samt därifrån fördes till Norge, hvarifrån den under Gustaf II Adolfs regering skall ha hittat vägen till Sverige. Ett annat antagande är dock, att vi från Tyskland fått tobaksväxten och kännedomen om dess användande. Därmed må vara huru som helst; visst är, att tobaken var känd här redan under första tredjedelen af sextonhundratalet. Den äldsta handling rörande

tobaks användande i Sverige är ett Uppsala universitets konsistorieprotokoll af 1629, men det första hos oss tryckta arbetet om tobaken är professor Johan Franks år 1633 utgifna afhandling på latin.

Man tror sig veta, att snusningen var de i Europa först brukliga sätt att använda tobak, men att röka eller, som det då kallades, *drička* tobak också snart kom i bruk. Det hette nämligen »tobak eller andra starka drycker».

Otvifvelaktigt var det de högre samhällsklasserna som här först begagnade tobak, men snart utbrede bruket sig till hela nationen. Regeringen tyckes ha ansett bruket i själfva verket vara missbruk, men utfärdade 1641 ett *privilegium exclusivum* för det 1624 inrättade *Söderkompaniet* att här i riket införa tobak, då varan, »ehuru hållen för onyttig och skadlig, likväl för inrotad vana redan omistlig befanns».

År 1653 upphäfdes detta kompani, och man frigaf åter handeln med tobak, men redan året därpå fick *Amerikanska kompaniet* uteslutande privilegium af det skäl, hette det,

»att *Nova Suecia* skulle kunna dess säkrare konserveras, tillväxa och förkofras samt svenska nationen få ett bättre tillfälle att vänja sig vid den amerikanska seglationen och handeln till sin egen märkliga profit och förkofring».

Amerikanska kompaniet, som vanligen kallades *Tobakskompaniet*, upphörde 1660, då handeln åter blef fri. Ett par år därefter utarrenderades tobakshandeln som monopol på tio år till husgerådsmästaren And. Andersson och handelsmannen Peter Blom, och detta, som var ett verkligt tobaksmonopol, förnyades sedan ett par gånger, men år 1685 höjdes tullen igen på införd tobak, och af kungl. plakatet den 12 april 1687 finner man, att tobaksfabriker då funnos i Sverige, ty detta plakat förbjöd all införsel i riket af spunnen tobak, karfvad och breftobak. Endast tobaksblad voro till införsel tillåtna, således den råvara hvaraf fabrikerna, de s. k. *tobaksspinnerierna*, betjänade sig.

* * *

Dessa fabriker fortforo med sina tillverkningar utan intrång intill 1740-talet, och i öfver hundra år rökte man tobak i Sverige, innan växten började här odlas. Denna odling började dock och uppmuntrades redan under Fredrik den förste, som man finner af nämnde konungs »höga plakat» af den 29 februari 1724, och 1728 utgaf kommerskollegium, »till allmänhetens efterlefnad», en underrättelse om tobaks odling, hvilken således blef allmänt bekant sedan den förut idkats endast som en kuriositet, t. ex. af Olof Rudbeck d. ä. i botaniska trädgården i Uppsala.

»Lydnaden blef», heter det i Johan Sahlbergs år 1809 utgifna *Historiska underrättelser om Tobak och Tobaks-Handel i Stockholm*, »snart allmän och frivillig samt utgör tobaksmanufakturiet, äfven af inhemska blad, en *hufvudnäring* bland rikets borgerskap. Införseln blef hämmad, och det var således ganska hälsosamt för rikets kassa, att denna växt planterades på svensk jord.»

Det var i synnerhet Jonas Alströmer som, 1725, anlade tobaksplanteringar i Alingsås

och året därpå fick privilegium på ett tobaksspinneri därstädes. Han blef således den egentlige grundläggaren till en på inhemsk alstring hvilande tobaksindustri.

I ett memorial af riksrådet grefve C. G. Löwenhjelm uppgafs sedan, att mest för blotta blad af denna växt, hvilken af honom ansågs skadlig, hade sex tunnor guld årligen gått ur riket.

Detaljhandeln utvecklade sig samtidigt, och ehuru tobakshandlarne icke vunno burskap förr än 1731, finner man dock af Stockholms första, 1728 utgifna, adresskalender, att hufvudstaden då ägde åtminstone *elfva* tobakshandlare. Några af dessa ägde stort anseende inom kommunen, såsom Zachris Andersin, hvilken hade sin bod vid Norrmalms (Gustaf Adolfs) torg, Carl Aspgren vid Södermalmstorg och Axel Elbfass vid Stora gatan å Ladugårdslandet.

I riksdagsbeslutet af den 22 augusti 1741 förklarades, att fabriker och manufakturerna skulle, utan något intrång, blifva bibehållna vid de rättigheter som antingen redan voro

meddelade eller därefter kunde förunnas, men ständerna uppmuntrade också till handelns utvidgande, och detta gaf förmodligen vissa spekulanter anledning att sträcka sin handel utom de bestämda gränserna. Genom oloflig inpraktisering hade spanskt snus redan på 1730-talet kommit så i bruk, att, oaktadt det ej tillverkades i Sverige och behovet däraf för de förnämares näsor vore så tilltagande, Kungl. Slottskansliet ansåg sig böra, 1748, utfärda en kungörelse, hvarigenom utländska blad tillätos att införas af hvem som helst.

De första som begagnade sig af denna frihet tyckas ha varit kryddkramhandlarne, men därifrån härleder sig otvifvelaktigt också den tvist som under så lång tid fortsattes mellan kryddkramhandels- och tobakshandels-societeterna i Stockholm angående försäljning af snus och röktobak.

Genom tillåtelse att skaffa sig utländska tobaksblad öppnades, säger Johan Sahlberg, »ett fält för industrien, hvadan något hvar, ja, käringar och gubbar i sina kojor och nästen började laborera snus, färga sådant

till rödt, brunt, gult och af allehanda färger, allt under namn af spanskt snus, samt det samma omkringbära i hus och på gator till försäljning. Efter så många olika sätt att bereda snus och så mångfaldiga idéer att försätta sådant med vällukter af pulver, tinkturer, preparater och essencer, förlorade sig så småningom den allmänna smaken för spanskt snus, så att det litet eller alls icke i längden blef efterfrågadt. När afsättningen härmed upphörde, började samma lönliga fabrikanter att torka sina blad, inrätta skinnpåsar och med träklubbor sönderbulta dem, så att när stjälkarne genom sållning voro frånskilda, blef det ett torrt, häftigt och flygande snus som behagade allmänheten.»

»Under ett olofligt fortfarande så härmed som», tillägger Sahlberg, »tilltagande fuskerier med karduser i längre tid, samlades i vissa händer en sådan förmögenhet som grundlade flere nu varande (i början af 1800-talet) fabrikers början och uppkomst, hvilket allt är ännu i mannaminne . . .»

Detta föranlät tobaksspinnare-societeten till besvärs anförande hos konungen, som, bland annat, i bref till kommerskollegium af den 20 augusti 1751 förordnade och befallde, att äfven icke kryddkrämare varda obetaget att obehindradt få försälja så väl utrikes ifrån kommande spanskt snus, som jämväl den snustobak, hvilken de af tobaksfabrikörerna sig kunna tillhandla.

Denna författning anses ha gifvit anledning till allt det trassel som därefter följde genom orätta tillämpningar, misstag, förtydningar och felaktiga förklaringar. Nu uppträda kryddkrämarna som berättigade till handel med utrikes ifrån kommande spanskt snus och snustobak, och magistraten förlänade kryddkrämarna rättighet att försälja också den tobak och det snus, som de kunde anskaffa af tobaksfabrikörerna, hvilket medgifvande ytterligare bekräftades genom öfverståthållarämbetets kungörelse af den 12 februari 1779 och »konungens höga utslag» af den 14 september 1792. Allt detta bestreds likväl af tobakshandlarne.

Med »snustobak» förstods, sade kryddkrämarne, alla utländska blad som gnuggades till snus för näsan, sönderkarfvades för pipan och vredos i hop i velar för tuggning. Men med sådan tobak menades också formade och af klibbiga blad hoppresade buntar af tre till fyra skålpund, tjocka på midten samt smala i bägge ändarna och tätt omvirade med segelgarn, hvilka buntar sedan kallades *Carrotter* och som hvar och en kunde med eget rifjörn bearbeta till sina dagliga portioner. Afbildningar af sådana buntar finner man ännu som skyltar till en och annan tobaksbod.

Men fabrikerna började nu, heter det, »med mera force att själfva karfva bladen till karduser af större och mindre slag, att spinna, pressa och såsa bladen till fina och tjockare strängar, till s. k. pikanell och smal tobak, passande för herrn själf och den tjocka sorten för bonden, knekten och arbetskarlen, samt att af bladen tillreda många slags *carrotter*, rapé, sämre och bättre snussorter, allt efter folkens olika smak, medan förut stort

annat ej nyttjades än rå blad och s. k. opres-
sad tobak».

Kryddkrämarnes spekulation med handeln af denna snustobak förfelades dock och in-
skränktes samt fäste sig därefter vid försälj-
ningsrätten för fabrikernas färdiga varor, jämte
hökare, hattstofferare, bagarbodshustrur m.
fl., hvarpå ingen gjorde åtalan, ehuru en för-
ordning af 1779 stadgade böter för obehö-
rigt intrång i yrket. Men därunder inbe-
grepos *icke* kryddkrämarne.

* * *

Emedan kryddkrämarne hade förebrått
tobakshandlarne att ha som betjänter utgått
från fabrikerna, svarades, att det behöfde de
alldeles icke skämmas för. De borde ej
blygas, hette det, att ha utkommit från så-
dana *riksganneliga inrättningar* och ej, såsom
andra råa lycksökare, tagit tjänst i krydd-
boden.

Om de »riksganneliga inrättningarna» ytt-
rades vidare från tobakshandlarnes sida:

»En tobaksfabrik är att anse såsom ett
kolinstitut, en öfningsskola, där ungdom kan

beredas i mån af dess olika fattningsgåfvor och hvilken, dels med jämnt arbete och förtjänst inom verken, dels till kunskaper i olika delar, som höra till deras framtida handel, och vänjas vid olika handarbeten. Det är ingen skam att under tiden kunna själf kläda och föda sig, att kunna lära sig konsten i vård och skötsel, i kunskap och kännedom att af en bitter och narkotisk växt bereda och tillskapa en smaklig rätt för näsa och mun, hvartill behöfves syn, lukt, känsel, smak och urskillning samt alla en människas sinnens bruk och egenskaper. Det är ingen skillnad betjänterna emellan annorlunda än att den ene kommer genast kunnig i sin bod och efter någon tid blifver borgare, men kryddbodbetjänten kommer rå och okunnig i sin bod för att mottaga kunskap, kläder och föda af sin husbonde samt använda tolf års tid för att med vågen kunna sönderdela dess mångfaldiga varublandningar.»

Den med mycken skärpa förda striden, hvilken som förut antydts förnämligast rörde tobaks- och snuskarduser, kunde icke på lång

tid förskaffa tobakshandlarne fullständig seger. Kryddkramhandlarne fortforo att sälja kardus-tobak, och det var först på senare tider som de började upphöra att egentligen täfla med tobakshandlarne, ehuru det nog ännu finnes kryddkramhandlare i Stockholm som sälja rök- och tuggtobak, och de fleste torde hålla cigarrer till salu.

Under det tobaksodlingen uppmuntrades och myndigheterna voro angelägna om att i Stockholm skulle finnas tillräckliga *pipbruk* till varans användande, samt Hallrätten förständigades att tillse, det icke någon annan tobak än duglig spunnnes och stämplades, utfärdades dock äfven stränga bestämmelser för de rökande, af hvilka ingen fick vara under 21 år. För tillåtelse att begagna tobak stadgades en skatt, lämpad efter den rökandes samhällsställning. Riktigt fint var att röka ur silfverbeslagna sjöskumshufvud på långa mandelskaft.

* * *

Under striden med kryddkrämarne slöto tobakshandlarne sig närmare tillsammans, och

då kungl. maj:t år 1790 förlänade dem den förut nekade hedern att bilda en *Handels-societet*, blef sambandet än fastare sammanknutet. Antalet tillväxte också, och vid 1800-talets början sålde de sina varor i 124 öppna bodar.

Redan under societetens första tid biträdades den vid sina sammankomster af magistratspersoner, bland hvilka man, under olika år, fann någon af rådmännen Carl Sasse, C. F. Schultz, E. Schweder m. fl. samt en af stadsfiskalerna, assessorerna H. C. Stålström, konungens vice fogat G. A. Folker och, senare, A. Salomonsson. Till vinnade af mera redighet och ordning skulle, enligt beslut af år 1796, notarien i handelskollegium bevista de årliga kvartalssammankomsterna, »för att med protokollsförande societeten tillhandagå».

Bland societens första hufvudmän nämnas Georg Ekorn och J. Smedberg, hvilken senare först var deputerad, liksom C. J. Schwartz och N. Millberg.

Redan före 1700-talets utgång öppnades en tobakshandel, som ännu äger bestånd inom samma familj, men först nu firar sin hundraårsfest, enär firmans förste innehafvare icke vann burskap förr än 1803. Hans namn var *Jakob Johan Tjäder*, och han hade förut varit anställd på Goldkuhl & komp:s tobaksfabrik samt var således väl hemmastadd på tobaksområdet.

Hans första bod var i nr 11 vid Storkyrkobrinken, nu Allmänna enke- och pupillkassans hus. Boden flyttades sedan till nummer 13, således i huset bredvid den ursprungliga lokalen, eller numera lifförsäkringsbolaget Thules hus, i själfva hörnet af Stora Nygatan, där den på skylten målade turken med den långa pipan i många år visade vägen till den ansedda och af hela Stockholm kända och omtyckta tobaksboden. Denna motsvarade otvifvelaktigt alla de fordringar som då sattes på en väl hållen snus- och tobaksbod, men fordringarna voro icke synnerligt stora. Där såldes några snussorter samt de förnämsta svenska »tobaksspinneriernas» fabri-

kat, men med finare sorter var boden i allmänhet föga eller intet försedd. Cigarrer kände man knappt till. Det var ej heller tillåtet att i boden tända pipan, såvida man hade för afsikt att begifva sig ut på gatan, ty all rökning i fria luften var förbjuden.

Men om tobakssorterna i boden voro få, så funnos många andra varor där till salu, bland annat tagelpiskor, viskor och sand samt ett stort lager af visor, »tryckta i år», s. k. snusbodlitteratur af olika slag. Det fanns t. o. m. tobaksbodas som sålde mjölk.

Tjäders tobaksbod var visserligen icke mjölmagasin, men utgjorde för öfrigt icke något undantag, utan var till och med ännu bättre försedd än andra sådana bodar med föremål, som icke hörde till den egentliga tobakshandeln, men som man blifvit van att kunna köpa där. För öfrigt voro bodarna ytterst tarfliga i sin utrustning. Den härmed följande teckningen lämnar en otvifvelaktigt fullt trogen framställning af en tobaksbod i Stockholm mot slutet af 1700-talet.

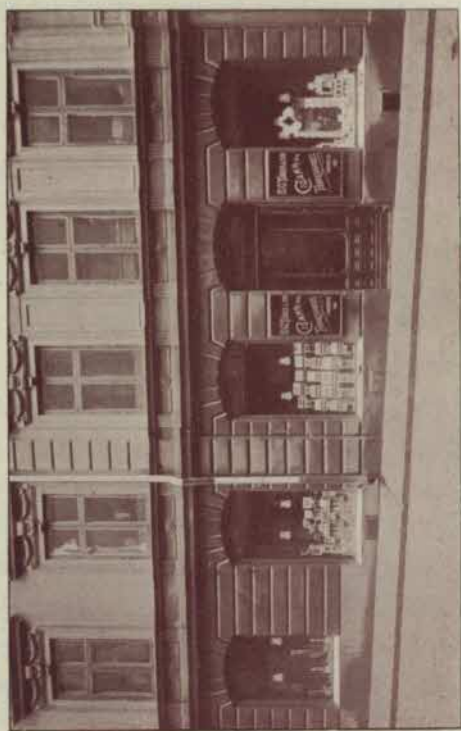
Tobakkebod från slutet af 1700-talet.

Redan Jakob Johan Tjäder vann anseende som duglig köpman och anlätades i uppdrag inom yrket. Under åren 1820—1824 var han societetens hufvudman. Bland öfriga bekanta och ansedda tobakshandlare på den tiden voro H. O. Frestadius, löjtnant vid borgerskapet, C. Pousette, P. Waller, G. Fagurell och D. H. Tiselius, den sistnämnde åtminstone från 1831.

Den år 1827 aflidne Jakob Johans son Erik Gustaf, hvilken var född samma år som fadern vann burskap, efterträdde honom i affären och öppnade under senare delen af 1820-talet ny bod vid Malmtorgsgatan i n:r 5, men bibehöll boden i hörnet vid Riddarhustorget.

År 1850 flyttade Erik Gustaf Tjäder boden på Norrmalm snedt öfver gatan till n:r 6 Malmtorgsgatan, där den, efter mera än ett halft århundrade, ännu finnes, men betydligt tillökad och förbättrad. Under det boden ännu var i n:r 5 såldes där, utom tobak och snus, de i öfriga tobaksbodas förekommande småvaror, såsom de redan nämnda viskorna

Butiken Maimorgatan 6.

och tagelpiskorna, och de sistnämndas snärtar förfärdigades i början af hans handelsbana af Tjäder själf och hans hustru. Sand inköpte han för 32 skilling banko lasset och utminuterade sedan från boden.

Erik Gustaf Tjäder hade af hattmakaren S. Söderström köpt dennes hus, s. k. *Lyktan*, vid Riddarhustorget och erlade för denna egendom *några* och *åttiotusen* riksdaler riksgäld, men år 1866 sålde han huset tillbaka till samme Söderström och fick då *ett hundra sju tusen* riksdaler riksmünt.

I *Lyktan* fanns i början af 1850-talet i hörnet af *Myntgatan*, där traktör *Orm* på 1700-talet haft sin lokal, en mycket bekant och anlitad, men ganska trång tobaks- eller redan på den tiden så kallad *cigarrbod*, som innehades af mamsell *Ida Lundvall* och besöktes i synnerhet af unga tjänstemän, och där en i allmänhet väl underrättad nyhetsbörs hölls. Ingången till den boden var från *Myntgatan*, men dit flyttades den bod som *Tjäder* dittills hade haft i hörnet af *Stora Nygatan* och *Storkyrkobrinken*, då f. d. *Lund-*

Filialen Riddarhustorget 18.

vallska boden utvidgades, och ingången förlades till Riddarhustorget 18, såsom den ännu befinnes. Den boden förestods för firmans räkning under en lång följd af år af A. Stangenberg.

* * *

Emellertid började de gamla tobaksbodarna få maka åt sig för de nya cigarrbutikerna. I århundradets början röktes i allmänhet inga cigarrer, och före 1830 tillverkades icke några i Sverige, men ett par årtionden efter 1830 funnos flera cigarrfabriker, dels i samband med äldre eller yngre »tobakspinnerier», såsom Ljunglöfs och Strömbergs i Stockholm, Kockums i Malmö och Rettigs i Gefle, dels afsedda uteslutande för cigarrtillverkning. Från början af 1850-talet hade man två del Monte, den ena under firma Antoni Francesco, C. F. Fick, C. H. Kühny, C. G. Rampeltin, J. D. Labatt, m. fl. Men intill 1834 hade man rökt pipa, och först då under kolerafarsoten tobaksrökning tilläts på gatan, började cigarrer komma i bruk. Det berättas, att då Erik Gustaf Tjäder befanns

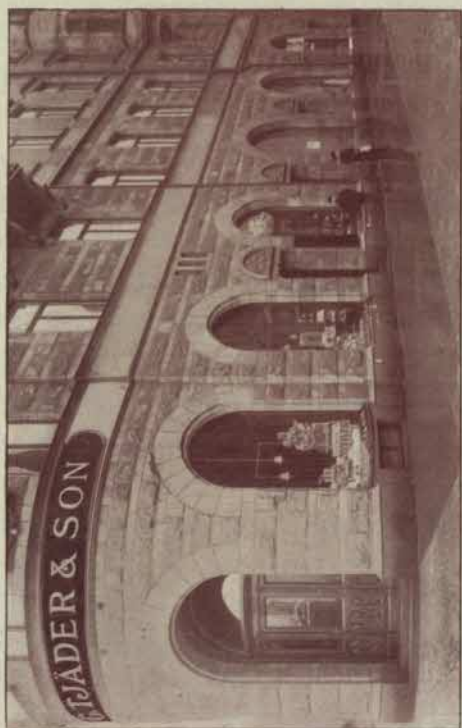

Interiör från Malmstorgsgatan 6.

inneha 300 utländska cigarrer på lager, betraktades han nästan som sinnesrubbad, ty man ansåg omöjligt, att han i utminuterung skulle få sälja så stort parti.

Han var dock en inom tobakshandels-societeten högt ansedd man, och redan 1832 valdes han till revisor af societetens räkenskaper samt utsågs 1836 till deputerad och 1843 till hufvudman.

Samtidigt höllo tobaksfabrikerna egna försäljningsbodas, t. ex. Aspelins i Hornsgatan 64; Cantzlers, S:t Paulsgatan 1 och Hornskroken 3; Ljunglöfs, Enkhusgränden 3 och Munkbron 4; Roséns, Drottninggatan 81 och Hornsgatan 35; Strömberg & Sons, Regeringsgatan 74 och Tjärhofsgatan 13. Bland de icke tillverkande, endast afyttrande voro tobakshandlarne H. O. Frestadius, Götgatan 50 och Stora Badstugatan (Norr) 56; D. H. Tiselius, Kornhamnstorg 3; Th. Melander vid Storgatan; J. P. Wanselius, Storgatan 7 och Luntmakaregatan 57; J. G. Strömberg,

Filialen Hamburgan 2.

Nybrogatan 1; P. Waller, Götgatan 28 och Stortorget 18.

År 1855 tog Erik Gustaf Tjäder sin son Lars Gustaf till bolagsman, under det han fortfarande iakttog stor försiktighet i sin handel och ej var mycket benägen att hålla havannacigarrer. Efter hans död, 1875, fortsattes firman E. G. Tjäder & Son af Lars Gustaf ensam, hvilken ytterligare förkofrade affären samt fruktade hvarken havanna eller andra utländska cigarrsorter, utan att därför inskränka det inhemska lagret. Då han 1883 afled, öfvertogs handeln af hans enka, fru Amelie Tjäder, född Billström, samt sonen Ernst Gustaf och hr Claes Sandberg, hvilken sedan 1861 haft anställning i affären. Men år 1891 drog den sist nämnde sig tillbaka, och enkefru Tjäder samt Ernst Gustaf T. fortsatte de gamla familjetraditionerna, fastän i öfverensstämmelse med nutidens fördringar.

År 1896 afled Ernst Gustaf T. och i hans ställe trädde hans yngre bror Carl Gustaf T., hvilken i förening med fru Amelie Tjä-

der numera innehar den gamla firman. Denna har på senare tid ytterligare utvecklat sig och, hösten 1902, öppnat en ny försäljningsbod i n:o 2 Hamngatan, hörnet af Birger Jarls gata.

Mycket har förändrats under de hundra år som förflutit sedan Jakob Johan vann sitt burskap. Bland annat har den då nya tobakshandelssocieteten åter försvunnit. Den upphörde redan på 1840-talet, då alla de särskilda handelssocieteterna slutade sin tillvaro. Men denna f. d. societet lefde dock ännu i sin pensionskassa, vid hvars förvaltande E. G. Tjäder ådagalade mycket intresse och stor verksamhet.

För närvarande, vid ingången af år 1903, är det Stockholms borgerskaps Bemedlingskommission som betalar ut pensionen till de fyra återstående pensionstagarne, men efter dessa fyras död kommer kapitalet att fördelas mellan borgerskapets *Gubbus* och samma borgerskaps *Enkhus*.

I allt annat är det gamla, på 1700-talet knutna föreningsbandet mellan tobakshandlarne i Stockholm fullständigt upplöst, och hvar och en tager sig fram på egen hand. Myndigheterna sticka numera ej heller sina näsor i snusfjärdingarna och de låta rökarne själfva profva tobaken och bedöma dess värde.

